

Praxe oddělení sociálně právní ochrany dětí při řešení rodičovských sporů

Kateřina Hejnová¹ (Univerzita Karlova)

ANOTACE:

Článek shrnuje výstupy disertační práce autorky, která byla obhájena v roce 2021. Cílem disertační práce bylo určit variabilitu v praxi sociálních pracovníků a pracovníků oddělení sociálně právní ochrany dětí při obecních úřadech obcí s rozšířenou působností v České republice při řešení rodičovských sporů. V rámci smíšené studie, která kombinovala kvalitativní a kvantitativní metodologii, byla identifikována typologie defenzivní praxe, reflexivní praxe a intuitivní praxe. Jednotlivé typy se lišily postojem k naplňování znaků dobré praxe, kterými jsou podpora participace dítěte a rodiny, podpora multidisciplinární spolupráce, uplatňování neutrality a transparentního přístupu a uplatňování profesionality a reflexivity.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Sociálně právní ochrana dětí; nejlepší zájem dítěte; úprava poměrů k nezletilým dětem; rodičovské spory; kolizní opatrovnictví; reflexivní praxe; defenzivní praxe; intuitivní praxe

SUMMARY:

The article summarizes results of the author's doctoral thesis, which was defended in 2021. The thesis aimed to identify the variability of approaches used by Czech social workers operating in the field of child protection to resolve parental disputes. The research combined both qualitative and quantitative methodology and identified a typology of defensive practice, reflexive practice, and intuitive practice. Individual types differed in the attitudes the child protection social workers expressed towards recognized attributes of best practice, i.e. participation, multidisciplinary cooperation, transparency of processes and neutrality, professionalism and reflexivity.

KEY WORDS:

Child Protection; Best Interest of a Child; Child Custody; Parental Conflicts; Parental Disputes; Guardianship; Reflexive Practice; Defensive Practice; Intuitive Practice

ÚVOD

Výsledky zahraničních studií naznačují, že sociálně právní ochrana dětí (dále jen SPOD) je jednou z nejnáročnějších oblastí sektoru sociální ochrany a vyžaduje složitá a vysoce komplexní řešení, která mají zásadní vliv na život a fungování ohrožených dětí a jejich rodin a která provází vysoká míra nejistoty a rizika (Munro 2010; Healy, Darlington, Feeney 2011; LeBlanc, et al. 2012; Saini, et al. 2012; McFadden, Campbell, Taylor 2015). SPOD je v České republice upravena zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí (dále jen zákon) a mimo jiné se soustřeďuje na ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte

¹ Katedra sociální práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Stěžejním hlediskem má přitom být zájem o blaho dítěte.

Jednou z praktických oblastí, na kterou se SPOD zaměřuje, je také agenda rodičovských sporů. Vedle případů, kdy jsou rodiče schopni dosáhnout dohody v záležitostech týkajících se dítěte poměrně jednoduše a vlastními silami, zahrnuje také dlouhodobě vyhocené kauzy, které se dotýkají nejen soudní úpravy poměrů, tzn. úpravy péče a výživného a styku s nezletilým dítětem po rozvodu nebo rozchodu rodičů, ale také řešení jakýchkoli otázek týkajících se nezletilého dítěte², u nichž rodiče nejsou schopni dojít dohody.

V mnoha případech jsou rodiče schopni vyřešit i vážné neshody pomocí vhodné zvolené intervence oddělení sociálně právní ochrany dětí při obecních úřadech obcí s rozšířenou působností (dále jen OSPOD), kterým je na poli SPOD ze zákona svěřeno nejvíce kompetencí, případně ve spolupráci s mediátorem či jinou službou. Za takových okolností je případ z pohledu soudního řízení uzavřen během jediného jednání soudu, rodiče jsou schopni plnit soudní rozhodnutí, přiměřeně se domlouvat a o dítěti komunikovat. V ostatních případech, kdy je komunikace mezi rodiči vážně narušena, může typicky docházet např. k nepředávání dětí ke styku v dohodnutém termínu, nepřipravení dítěte na předání ke styku s druhým rodičem, neplacení výživného nebo obviňování druhého rodiče ze špatného zacházení s dítětem či manipulace (Matoušek, et al. 2015). V případě, že nezafungují zákonná opatření, která OSPOD nebo soud zvolí, rodiče nespolupracují nebo nerespektují rozhodnutí soudu, resp. se neustále programově odvolávají, roztáčí se mašinérie dlouhodobých rodičovských sporů, které mohou vést k vážné traumatizaci dítěte. Matoušek (2015) takové případy nazývá *destruktivním rozvodem*. Takové případy jsou dle Ministerstva práce a sociálních věcí (2012) (dále jen MPSV) jednou z časově i psychicky nejnáročnějších agend OSPOD vůbec.

Z podstaty své role v systému sociální ochrany zastávají sociální pracovníci a pracovníci OSPOD konfliktní role a čelí nesourodým očekáváním. Mají profesionálně jednat v souladu s etickým kodexem profese a uplatňovat metody sociální práce s rodinou a dětmi a zároveň jsou zástupci orgánu veřejné moci, tzn. reprezentují a aktivně vykonávají veřejnou politiku státu, která s sebou přináší značné represivní pravomoci. Další problematickou oblastí je konflikt role kolizního opatrovníka³ při soudních řízeních ve věci nezletilých dětí a role sociálního pracovníka OSPOD, který má s rodinou spolupracovat a motivovat ji ke zdárnému řešení rodinné situace. Pro kolizního opatrovníka je hlavním cílem ochrana zájmu dítěte, který však může být ve významném rozporu se zájmy zbývajících členů rodiny či společnosti. Poslední, neméně důležitou úroveň konfliktu rolí sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD, představuje i teorie byrokracie první linie, která pojednává o konfliktu vztahu k profesi, potažmo ke klientům, a organizaci (zaměstnavateli).

Konkrétním pracovním podmínkám a faktorům, které negativně ovlivňují výkon profese napříč všemi agendami OSPOD, se blíže věnují například kvalitativní studie

2 Tj. dítěte mladšího osmnácti let.

3 Je-li zahájeno soudní řízení ve věci úpravy poměrů nebo úpravy styku, je místně příslušný OSPOD ustanoven tzv. kolizním opatrovníkem. V průběhu soudního řízení zastupuje nezletilé dítě pro možnou kolizi zájmů mezi rodiči a hájí jeho procesní zájmy.

dobré praxe Matouška a Pazlarové (2016), několik studií Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (Barvíková, Svobodová, Šťastná 2010; Barvíková, Šťastná 2014), kvalitativní studie Kuchařové, et al. (2010) nebo kvantitativní studie Černé (2001). Ukazuje se, že mezi nejvýznamnější faktory patří vysoká administrativní zátěž, nedostačující personální zajištění dané agendy, nedostačující výkon terénní práce vzhledem k potřebám klientů a nedostatek času na soustavnou práci s ohroženými rodinami a prevenci. Studie také poukazují na vysokou odpovědnost pracovníků a současně nejistotu postupu a spoléhání se na intervence odborníků jiných profesí, nejistotu v rozmanitosti vlastních úkolů a rolí, preference obecně formulovaných doporučení ke zlepšení než specifické vedení, časté neumožňování participace klientů na řešení jejich životní situace, absenci plánů řešení případů, absenci průběžné evaluace a věcného přezkoumání řešení případů, absenci supervize na pracovišti suplovanou týmovou prací na pracovišti, chybějící subjekty k externí spolupráci, neochotu rodin ke spolupráci a nedostatek odborné podpory pracovníků v zátěžových situacích (srov. Barvíková, Šťastná, Svobodová 2010; Kuchařová, et al. 2010; Matoušek, Pazlarová 2016).

Oproti poměrně dobře zmapovaným faktorům a pracovním podmínkám sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD je analýze jejich praxe na výzkumném poli věnována jen minimální pozornost. Ze studií Barvíkové a Černé (2014), Kuchařové, et al. (2010) a Černé (2001) kupříkladu víme, že pracovníci zůstávají v mnoha situacích pasivní. Kuchařová, et al. (2010) upozorňují na to, že se pracovníci mnohdy neřídí metodikami, ale jednájí podle vlastních pocitů nebo zaběhlé praxe na pracovišti. Zároveň nepovažují za důležité zpětně hodnotit dopad svých opatření a rozhodnutí. Dle některých tuzemských i zahraničních autorů bývá profese veřejně spojována s byrokratickými, autoritativními a direktivními styly práce a s lpěním na dodržování předpisů (Franklin 1999; Musil 2008; Barvíková, Svobodová, Šťastná 2010; Nadace Sirius 2013; Matoušek, Pazlarová 2016; Pinkney 2018 aj.). V kontextu řešení rodičovských sporů je sociálním pracovnícím a pracovníkům OSPOD vytýkáno především to, že straní matkám (Matoušek, et al. 2015; Matoušek, Pazlarová 2016).

METODA A SBĚR DAT

Cílem výzkumné studie, která byla jádrem obhájené disertační práce a která stála na smíšené metodologii, bylo určit variabilitu v praxi sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD při řešení rodičovských sporů. Rozlišovacím hlediskem přitom byly postoje sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD k naplňování znaků dobré praxe při řešení rodičovských sporů. Šetření vycházelo z teoretických a empirických poznatků tuzemských a zahraničních autorů a vlastní studie realizované v období od května 2016 do dubna 2019. Stanoveny byly tyto hlavní výzkumné otázky (dále jen HVO):

1. Jaké jsou znaky dobré praxe při řešení rodičovských sporů na OSPOD? (HVO1)
2. Jaký postoj zaujímají sociální pracovníci a pracovníci OSPOD k naplňování znaků dobré praxe při řešení rodičovských sporů? (HVO2)
3. Dají se postoje sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD k naplňování znaků dobré praxe při řešení rodičovských sporů typologizovat, případně jak? (HVO3)

Dílčím cílem studie pak bylo identifikovat specifické rysy agendy rodičovských sporů na OSPOD.

K zodpovězení výzkumných otázek bylo využito kombinace kvalitativních a kvantitativních metod ve třech na sebe navazujících fázích. V první fázi byla zpracována přehledová studie, jejímž cílem bylo identifikovat znaky dobré praxe při řešení rodičovských sporů. Operacionalizovat dobrou praxi na základě konkrétních znaků dobré praxe se jevílo jako vhodnější nežli volit procedurální pojetí (tj. sledování ideálu dobré praxe z pohledu konkrétních procesů), které nese riziko opomenutí faktoru času a individuálních charakteristik případu, klienta i pracovníka (srov. Ferguson 2003). Identifikované znaky dobré praxe měly rovněž posloužit jako rozlišovací východisko pro zkoumání předpokládané různorodosti přístupů při řešení rodičovských sporů. Sběr dat byl proveden rešerší tuzemských i zahraničních zdrojů v knihovních databázích a databázích PEZ, UKAŽ, Web od Science, ProQuest, EBSCO, ScienceDirect, Scopus, PsycINFO, Google Scholar na základě předem stanovených kritérií výběru. Ve výsledku čerpala přehledová studie celkem ze 42 zdrojů, jež byly zpracovány metodou induktivní obsahové analýzy.

Na první fázi navázalo kvalitativní šetření, jehož cílem bylo získat informace o zkušenostech sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD a o jejich postojích k naplňování znaků dobré praxe při řešení rodičovských sporů — participace rodiny, multidisciplinární spolupráce, neutralita a transparentnost, profesionalita a reflexivita. V rámci této fáze bylo v průběhu května až prosince 2016 realizováno 28 polostrukturovaných rozhovorů se sociálními pracovníci⁴ OSPOD na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností ve všech čtrnácti krajích České republiky. Respondentky byly vybírány náhodně, s ohledem na uzavřenost skupiny pomocí tzv. *snow-ball techniky*. Teoretického nasycení, což je stav, při kterém už nepřináší další zkoumání zvoleného vzorku nové podstatné informace, bylo dosaženo po realizaci vždy dvou rozhovorů se dvěma různými sociálními pracovníci na dvou různých obecních úřadech obcí s rozšířenou působností. Ve všech případech se jednalo o řádné zaměstnankyně OSPOD, které měly na starosti primárně agendu řešení rodičovských sporů. Průměrná délka jejich praxe byla 9,7 let a průměrná velikost obce, v níž respondentky působily, byla 40 000 obyvatel. Získaná data byla zpracována strategií konstruktivistické zakotvené teorie, která kombinovala metodu otevřeného a axiálního kódování.

V poslední, kvantitativně orientované části výzkumu, bylo provedeno anonymní dotazníkové šetření, jehož cílem bylo ověřit typologii praxe sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD vzhledem k jejich postojům k naplňování znaků dobré praxe při řešení rodičovských sporů, tedy typologii defenzivní, reflexivní a intuitivní praxe, a určit jejich variabilitu, tedy zastoupení jednotlivých typů v souboru. Oslovena byla celá populace pracovníků OSPOD v České republice, u nichž bylo na základě informací na webových stránkách jednotlivých úřadů obcí s rozšířenou působností patrné, že mají na starosti agendu rodičovských sporů. Sběr dat proběhl v období od 1. 11. do 23. 11. 2017 prostřednictvím webové služby Survey Monkey. Dotazník sestával z 84 otázek, jejichž kompletní zodpovězení trvalo respondentům v průměru 30 minut. Dotazníkové položky měly zpravidla podobu souhlasu, resp. nesouhlasu s výro-

⁴ Vzhledem ke skutečnosti, že mezi respondenty byly jen ženy, je v této části práce výhradně užíván ženský jmenný rod.

kem, a jejich srozumitelnost byla nejprve ověřena v předvýzkumu, který zahrnoval devět z 28 sociálních pracovníc OSPOD, s nimiž byl v předchozí fázi výzkumné studie proveden rozhovor. Z celkového počtu 1 404 rozeslaných dotazníků začalo dotazník vyplňovat 652 respondentů, přičemž naprostá většina z nich jej dokončila úplně. Celková návratnost činila 47 % populace. Ve finálním souboru po kompletním vyčištění dat zůstalo 560 případů, tj. 40 % populace. Data byla zpracována tříděním prvního a druhého stupně a metodou clusterové (shlukové) analýzy.

VÝSLEDKY A DISKUZE

Z celkových výsledků výzkumné studie vyplynulo, že sociální pracovníce a pracovníci OSPOD jsou dobře obeznámeni s doporučovánými postupy při řešení rodičovských sporů, a v naprosté většině je alespoň dle svých sdělení fakticky naplňují. Při uplatňování represivních kompetencí jsou však pasivnější, než jim metodická doporučení ukládají, což je v souladu se zjištěními Černé (2001), Barvíkové a Šťastné (2014) i tiskovou zprávou Veřejného ochránce práv (2018).

Mezi specifické rysy agendy rodičovských sporů na OSPOD patřily:

- vyšší intenzita tlaků z vnějšku (ze strany klientů — znesvářených rodičů, médií, vedení),
- vyšší potřeba zachování nestrannosti,
- neochota rodičů ke spolupráci nebo naopak přehlacení požadavky rodičů,
- bezmoc a vnímaný nedostatek praktických řešení vyhrocených, dlouhodobých případů,
- kontraproduktivní zapojení právních zástupců rodičů, a
- nejistota při vedení rozhovorů s dětmi a nakládání s jejich názorem.

Jako ústřední rys pracovních podmínek při řešení rodičovských sporů zmiňují sociální pracovníce a pracovníci vnější vlivy a tlaky. Vede je k potřebě mít vše, co dělají, písemně podložené a přiměřeně odůvodněné. Potřebu plnit své zákonem dané povinnosti považuje za důležité naprostá většina dotazovaných sociálních pracovníků a pracovníc. Je nicméně sporné, nakolik lze identifikované znaky označit jako specifické a výhradní agendě rodičovských sporů, když na zvýšenou potřebu zdůvodňovat svá rozhodnutí upozorňuje celá řada jak tuzemských, tak zahraničních autorů, a to většinou v souvislosti s dvojznačným postavením sociálních pracovníků ve veřejné správě a s rozvojem manažeristických tendencí.

V čem se agenda rodičovských sporů od ostatních oblastí praktického výkonu SPOD jednoznačně liší, je nadměra zahlcování požadavky ze strany znesvářených rodičů, která klade vysoké nároky zejména na zachování maximální nestrannosti a transparentnosti. Většina pracovníků je však dle svého názoru schopna nátlaku ze strany klientů odolat a větší potíže jim činí nátlak ze strany vedení. Výsledky ukazující na tendenci některých pracovníků upřednostňovat zájmy zadavatele (nebo zaměstnavatele) před zájmy klienta mohou souviset s komisionářským modelem Salomona (1994), kdy je úkolem pracovníka být loajální primárně vůči zadavateli, kterým je v případě SPOD stát nebo orgán státní správy, respektive samosprávy.

Díličí výstupy poukázaly na to, že i přes vnímaný nedostatek personálního zajištění agendy jsou vztahy na oddělení povětšinou dobré, a to jak mezi kolegy, tak s vedením OSPOD. Podpora ze strany vedení úřadu je hodnocena jako ambivalentní. Přestože se na naprosté většině oddělení realizují pravidelné supervize, nejčastěji jednou za čtvrt roku, většina respondentů pociťuje při výkonu profese vysokou psychickou zátěž. Pokud jde o dostupnost subjektů ke spolupráci, mezi ty nejhůře dostupné patří soudní znalci, psychologické služby a neziskové organizace nabízející služby rodinám s dětmi, a to napříč kraji. Subjekty, které pracovníci a pracovnice vnímají pro spolupráci při řešení rodičovských sporů jako jedny z nezávadnějších, zároveň patří mezi ty nejméně dostupné.

Z výsledků studie dále vyplynulo, že dobrá praxe při řešení rodičovských sporů se principiálně vyznačuje tím, že sociální pracovníci podporují zapojování dítěte a rodiny do řešení případu, aktivně podporují navazování multidisciplinární spolupráce, volí nestranný a transparentní přístup a uplatňují profesionalitu a reflexivitu. Jednotlivé znaky se vzájemně prolínají a mnohdy nemohou efektivně fungovat jeden bez druhého. Jejich přítomnost při řešení rodičovských sporů na OSPOD by měla dle předpokladů přispět ke kvalitnímu a komplexnímu vyhodnocení životní situace dítěte, a tedy k přiměřenější volbě intervence, kriticky reflexivnímu přístupu pracovníka/pracovnice a naplňování nejlepšího zájmu dítěte. Pracovnice a pracovníci, kteří uplatňují vlastní reflexivitu, jsou schopni lépe naplňovat i ostatní znaky dobré praxe, tzn. umožňují participaci klientů, jsou nakloněni multidisciplinární spolupráci a lépe udržují neutralitu, transparentnost a profesionalitu.

Sociální pracovnice a pracovníky OSPOD lze v závislosti na postojích, které k naplňování těchto znaků dobré praxe zauímají, rozdělit do tří typů. Názvy typů se inspiroují zahraniční typologií defenzivní a reflexivní praxe, neboť obsahují podobné prvky.

Defenzivní praxe nadřazuje potřebu plnit své povinnosti nad zájmy klienta. Pracovnice a pracovníci při řešení rodičovských sporů považují za významnější jednat striktně v souladu s předpisy, než podporovat participaci klienta či navazování multidisciplinární spolupráce. Striktním dodržováním předpisů však zpravidla míní vykonávání „nutného minima“ (kam spadá také striktní zachování nestrannosti). Z toho důvodu si také udržují odstup od klientů a vystupují v pozici autority a experta. Pracovník/pracovnice v zásadě plní všechny povinnosti, které mu/jí předepisuje zákon nebo zaměstnavatel, dobrovolně se však vzdává autonomie rozhodování a uplatňování reflexivity.

Reflexivní praxe čelí potřebě plnit povinnosti dané zákonem pomocí reflexivity a upřednostňování zájmů klienta nad zájmy svých nadřízených nebo systému. Pracovnice a pracovníci uplatňující tento typ praxe uznávají participaci klienta, ať už rodiče nebo dítěte, a aktivně ji klientům umožňují. Tíhu rozhodování tím však nekladou na rodinu, ani na dítě nebo jiné zapojené subjekty, spíše skrze participativní přístup ke klientům podporují jejich aktivní zapojení do řešení životní situace. Rovněž podporují navazování multidisciplinární spolupráce a využívají nestranných, transparentních pracovních postupů, které podrobují intenzivní reflexi. Tento typ praxe se s ohledem na teoretické poznatky řady autorů jeví jako nejvhodnější typ praxe v dynamicky působících kontextech praktického výkonu sociální práce s dětmi a rodinou v prostředí SPOD.

Z analýzy dat dále vyplynulo, že defenzivní a reflexivní praxe staví na zcela odlišných postojích sociálních pracovníků OSPOD při řešení rodičovských sporů. Mezi těmito dvěma polaritními typy, které do sebe vstupují v minimu případů, stojí sociální pracovníce a pracovníci OSPOD, kteří při řešení rodičovských sporů volí prvky z obou dvou těchto typů. Tento typ praxe byl nazván **intuitivní praxí**. Data z kvalitativní části výzkumné studie napovídají, že pracovníce a pracovníci, které bylo možné zařadit do středu pomyslné škály mezi defenzivní a reflexivní praxí, staví při rozhodování spíše na vlastní intuici a zkušenostech, nežli na teoretických znalostech. Lze se tedy domnívat, že je to právě intuice, která je pro tento typ praxe typická a vyznačuje se jistou proměnlivostí v postojích. Na to, že je intuice pracovníka významným zdrojem jeho vědění a jednání upozorňují kupříkladu Kuchařová, et al. (2010), případně ze zahraničních autorů Turneyová, et al. (2011). V navazujících studiích by bylo nasadě ověřit, zda je pojmenování prostředního typu praxe jako „intuitivní praxe“ vhodné, a prvek intuice a vlastních zkušeností pracovníků při řešení rodičovských sporů podrobit hlubšímu zkoumání.

Z výsledků výzkumné studie konkrétně vyplynulo, že i přesto, že respondenti nejčastěji tendují k uplatňování reflexivní praxe (54,6 %), nejedná se o čisté, ideální typy. U respondentů, u nichž převažuje defenzivní praxe, je zastoupena rovněž intuitivní praxe, ale téměř vůbec praxe reflexivní. Vysvětlení lze hledat v tom, že se shodně oproti typu reflexivní praxe odlišují tím, že svá rozhodnutí a své jednání nestaví na reflexivitě. V případě intuitivní praxe je větší zastoupení reflexivní praxe a minimálně defenzivní. U reflexivní praxe je častěji zastoupena také intuitivní praxe nežli defenzivní. Lze tedy shrnout, že postojově k sobě mají nejbližše pracovníci uplatňující reflexivní a intuitivní praxi a pracovníci uplatňující defenzivní a reflexivní praxi se v postojích nepotkávají téměř vůbec. Konkrétní postoje k naplňování znaků dobré praxe, typické pro jednotlivé typy praxe, shrnuje tabulka 1 níže.

Z pohledu věku se defenzivní a intuitivní praxe objevovaly častěji u starších respondentů, resp. respondentek, což odpovídá zjištění druhé fáze studie, nicméně je v rozporu s předpokladem Healyové (2014), že čím delší je praxe pracovníka, tím silnější je tendence uplatňovat reflexivní přístup. Možná vysvětlení lze hledat ve studiích, které hovoří o silném vlivu organizační struktury.

Na rozdělení respondentů do jednotlivých typů praxe nemá vliv žádná z demografických proměnných, zajímavý je ovšem poměr mužů a žen v jednotlivých typech, když největší podíl mužů zaznamenáváme u intuitivní praxe (6,5 %). Zajímavé je také nulové zastoupení mužů v defenzivním typu, což je zjištění, které odpovídá všeobecně sdílenému stereotypu, že jsou defenzivní styly práce na OSPOD spojené se sociálními pracovníci-ženami (nejčastěji s předobrazem soudružky Zubaté).

ZÁVĚR

Provedená výzkumná studie, jejímž cílem bylo určit variabilitu v praxi sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD při řešení rodičovských sporů, a to na základě jejich postojů k naplňování znaků dobré praxe, ukazuje na to, že oproti veřejnému vnímání sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD jako *soudružek Zubatých* je realita pestřejší a vedle defenzivního stylu práce uplatňují sociální pracovníci OSPOD také reflexivní

Znak dobré praxe	Postoj k naplňování znaku dobré praxe		
	Defenzivní praxe	Intuitivní praxe	Reflexivní praxe
<i>Podpora participace dítěte a jeho rodiny</i>	Zájem dítěte není prvořadý. Pracovník má vystupovat z pozice experta a autority.	Zájmy dítěte jsou prvořadé. Zapojování nezletilého dítěte a jeho rodiny je důležité. <i>(zde se intuitivní a reflexivní praxe významně propojují)</i>	
<i>Podpora multidisciplinární spolupráce</i>	Konzultovat řešení případu s odborníky není důležité, zrovna tak není důležitá ani multidisciplinární spolupráce.	Konzultovat řešení případu s odborníky je někdy důležité, zrovna tak je někdy důležitá i multidisciplinární spolupráce.	Konzultovat řešení případu s odborníky je důležité, zrovna tak je důležitá i multidisciplinární spolupráce.
<i>Uplatňování neutrality a transparentnosti</i>	Rodičovské role matky a otce nejsou rovnocenné. Transparentní a vyvážená komunikace směrem k oběma rodičům není důležitá.	Rodičovské role matky a otce jsou někdy rovnocenné. Transparentní a vyvážená komunikace směrem k oběma rodičům je někdy důležitá. <i>(zde se intuitivní a reflexivní praxe významně propojují)</i>	
<i>Uplatňování profesionality</i>	Další vzdělávání v oboru není důležité. Profese není společensky prospěšná.	Další vzdělávání v oboru je někdy důležité. Profese není zvláště společensky prospěšná. <i>(zde se intuitivní a reflexivní praxe významně propojují)</i>	Další vzdělávání v oboru je důležité.
<i>Uplatňování reflexivity</i>	Reflektování vlastního jednání a prožívání není důležité. Plnění formálních povinností je důležitější než přímá práce s klienty.	Reflektování vlastního jednání a prožívání je někdy důležité. Přímá práce s klienty je někdy důležitější než plnění formálních povinností.	Reflektování vlastního jednání a prožívání je důležité. Přímá práce s klienty je stejně důležitá jako plnění formálních povinností.

TABULKA 1: Výsledná typologie praxe dle postojů k naplňování znaků dobré praxe při řešení rodičovských sporů

nebo intuitivní styl. U jednotlivých pracovníků přitom lze nalézt více znaků jednotlivých typů. Studie rovněž upozornila na konflikt mezi profesní a organizační loajalitou sociálních pracovníků a pracovníc OSPOD, tedy zda upřednostnit zájmy organizace nad zájmy profese, potažmo klientů, a opačně, a upozorňuje na potřebu zavádění reflexivních přístupů do vzdělávání sociálních pracovníc a pracovník OSPOD. O významu reflexivně orientované praxe pojednávají mimo Healyové (2014) také mj. Kuchařová, et al. (2010), Munroová (2011) nebo Matoušek a Pazlarová (2016).

Pokud bychom se chtěli blíže zaměřit na faktory, které tendenci k uplatňování jednotlivých typů praxe ovlivňují, lze nahlédnout do studie Hejnové a Chylíkové (2020), v níž autorky taktéž čerpaly z dat získaných zde využívaným dotazníkovým šetřením. Studie se zaměřovala pouze na faktory ovlivňující volbu defenzivní praxe.

Oproti faktorům, které volbu a uplatňování praxe ovlivňují v zahraničí, se na českých OSPOD projevily zejména vliv nastavení pracoviště, míra rezignovanosti pracovnice/pracovníka, vnímaná potřeba vyjádření loajality vůči organizaci a tradiční postojová orientace. Čím lepší je organizační kultura a čím méně se pracovnice a pracovníci obávají vlastního pochybení a následků svých rozhodnutí, tím jsou pravidlům nakloněnější. Je pravděpodobné, že se pracovníci/pracovnice po jisté době s pracovními podmínkami smíří a zaujmou defenzivní styl práce, kdy se pomyslně vzdalují od klienta, soustředí se na plnění povinností daných předpisy, a jsou-li navíc spokojeni s organizačním klimatem, podvolují se systému a jsou k němu loajální.

Zjištění uvedená v disertační práci a stručně shrnutá v tomto článku lze využít k pojmenování prvků reflexivní praxe, které by bylo vhodné v prostředí české SPOD a specificky při řešení rodičovských sporů podporovat. Podpoře reflexivní praxe by mohla napomoci specializace pracovníků OSPOD výhradně na řešení rodičovských sporů, genderové vyvážení týmů, strukturované metodické vedení týmů a pracovníků OSPOD, důraz na reflexivní formy výuky a následného vzdělávání pracovníků a pracovníků OSPOD, nabídka specializovaného zaškolování (komunikace, edukativní rozměr konzultací, trénink odolnosti, posílení jistoty při vedení pohovorů s dětmi), plošné zavádění spolupráce mezi soudci, OSPOD a dalšími zainteresovanými subjekty a zavedení jednotného, transparentního a nestranného postupu, o který by se mohli opřít nejen sociální pracovníci a pracovnice OSPOD, ale také klienti. Podpoře reflexivní praxe navzdory zaběhlým postupům na pracovišti by mohlo napomoci také strukturované zaškolování nových sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD, do něhož by byli zapojeni odborníci z vnějšku. Podobně efektivní by mohl být mentoringový program, který by propojoval sociální pracovníky uplatňující dobrou praxi při řešení rodičovských sporů s novými zaměstnanci OSPOD.

Kromě výše uvedeného přispěla disertační práce rovněž ke zplastičení terénu sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD při řešení rodičovských sporů a upozornila na převládající tendenci uplatňování reflexivních namísto defenzivních a byrokratických přístupů k praxi, které veřejnému vnímání dominují. Změna perspektivy na postoje a praxi sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD by mohla ve výsledku přispět nejen k odbourání bariér ze strany klientů a dalších zapojených subjektů, ale také ke zkvalitnění vztahu s nimi. Posílení sociálních pracovníků s jasnou profesní identitou, hrdí na svoji profesi a vědomí si své aktivní role při formování okolních kontextů, by aktivně vystupovali na veřejnosti, v mediálním prostoru, při jednání s klienty i v rámci multidisciplinárních týmů, a efektivněji by prospívali v prvé řadě těm, kterým je sociálně právní ochrana dětí určena, tedy nezletilým dětem ohroženým spory svých rodičů.

LITERATURA

Barvíková, Jana a Anna Štastná. *Využívání opatření k zachování nebo obnově rodinných vztahů mezi rodiči a dětmi*. Praha: VÚPSV, 2014. ISBN 978-80-7416-212-1.

Barvíková, Jana, Kamila Svobodová a Anna Štastná. *Podmínky výkonu sociálně-právní*

ochrany dětí na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Praha: VÚPSV, 2010. ISBN 978-80-7416-078-3.

Černá, Marie. *Rozvod, otcové a děti*.

Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 80-86432-11-4.

- Ferguson, Harry. Outline of a Critical Best Practice Perspective on Social Work and Social Care. *The British Journal of Social Work* [online]. 2003, 33(8), 1005-1024 [cit. 2020-09-25]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/23719848>.
- Franklin, Bob. *Social Policy, the Media, and Misrepresentation*. New York: Routledge, 1999. ISBN 978-0415201070.
- Healy, Karen. *Social work theories in context: creating frameworks for practice*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 9781137024244.
- Healy, Karen, Yvonne Darlington a Judith A. Feeney. Parents' Participation in Child Protection Practice: Toward Respect and Inclusion. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services* [online]. 2011, 92(3), 282-288 [cit. 30. 5. 2019]. DOI: 10.1606/1044-3894.4126. ISSN 1044-3894. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1606/1044-3894.4126>.
- Hejnová, Kateřina. *Praxe orgánů sociálně právní ochrany dětí při řešení rodičovských sporů*. Univerzita Karlova, 2021. Disertační práce.
- Hejnová, Kateřina a Johana Chylíková. Dealing with Parental Conflicts at the Child Protection Departments in the Czech Republic: Use of Defensive Practice and Its Factors. *Czech Sociological Review* [online]. 2020, 56(1), 3-27 [cit. 14. 10. 2020]. ISSN 00380288. Dostupné z: doi:10.13060/csr.2020.001.
- Kuchařová, Věra, et al. *Zhodnocení a optimalizace řízení systému sociálně-právní ochrany (ohrožených) dětí a rodin ve vybraných regionech*. Praha: VÚPSV, 2010. ISBN neuváděno.
- LeBlanc, Vicki R., Cheryl Regehr, Aron Shlonsky a Marion Bogo. Stress Responses and Decision Making in Child Protection Workers Faced with High Conflict Situations. *Child Abuse & Neglect* [online]. 2012, 36(5), 404-412 [cit. 30. 5. 2019]. DOI: 10.1016/j.chiabu.2012.01.003. ISSN 01452134. Dostupné z: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0145213412000786>.
- Matoušek, Oldřich a Hana Pazlarová. *Státní orgány sociálně právní ochrany dětí: Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 9788024633367.
- Matoušek, Oldřich et al. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0968-3.
- McFadden, Paula, Anne Campbell a Brian Taylor. Resilience and Burnout in Child Protection Social Work: Individual and Organisational Themes from a Systematic Literature Review. *British Journal of Social Work* [online]. 2015, 45(5), 1546-1563 [cit. 10. 4. 2018]. ISSN 0045-3102. Dostupné z: doi:10.1093/bjsw/bct210.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. *Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů* [online]. Praha: MPSV, 2012 [cit. 30. 5. 2019]. ISBN 978-80-7421-048-8.
- Munro, Eileen. *The Munro Review of Child Protection. Final Report: A Child-Centered System*. London: Department for Education, 2011. ISBN 9780101806220.
- Munro, Eileen. *The Munro Review of Child Protection: Part One: A Systems Analysis*. London: The Stationery Office, 2010. ISBN 978-0108510137.
- Musil, Libor. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2008, 8(2), 60-79.
- Nadace Sirius. *Podpora pracovníků OSPOD při péči o ohrožené děti — supervize (Závěrečná zpráva)* [online]. 2013 [cit. 15. 5. 2017]. Dostupné zde: <http://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/projekty/zaverecna-zprava-podpora-pracovniku-ospod-pri-peci-o-ohrozene-deti-supervize.pdf>
- Pinkney, Sharon. *New Directions in Children's Welfare*. London: Palgrave Macmillan, 2018. ISBN 978-1-137-54538-1.
- Saini, Michael, et al. Child Protection Workers' Experiences of Working With High-Conflict Separating Families. *Children and Youth Services Review* [online]. 2012, 34(7), 1309-1316 [cit. 30. 5. 2019]. DOI: 10.1016/j.childyouth.2012.03.005. ISSN 01907409. Dostupné z: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0190740912001272>.

Salamon, Ernst. Kdo je zákazníkem sociálních služeb? *Human Systems: The Journal of systemic Consultation & Management*. 1994, 5, 305–318.

Turney, Danielle, et al. *Social Work Assessment of Children in Need: What Do We Know? Messages from Research*. London: Department for Education, 2011. ISBN 978-1-84775-874-3.

Veřejný ochránce práv. Sporů o děti přibývá a jsou vyhrocenější. In: *Ochrance.cz* [online]. 30. 5. 2018 [cit. 30. 5. 2019] Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2018/sporu-o-deti-pribyva-a-jsou-vyhrocenejsi/>.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.

Kateřina Hejnová

Department of Social Work, Faculty of Arts (Katedra sociální práce, Filozofická fakulta)
Charles University (Univerzita Karlova)
nám. Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1
ORCID ID: 0000-0001-8864-7244
katerina.hejnova@ff.cuni.cz